

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BÂKÎ'NİN GAZELLERİNDE BENZETME VE AKTARMALAR* THE METAPHORS AND QUOTATIONS IN THE GHAZALS OF BÂKÎ

Murat KEKLİK**

Öz

Benzetme ve aktarmalar heyecanın doğurduğu birinci derecedeki çağrışımlara karşılık gelen anlam sanatlarıdır. Bilinci harekete geçiren dış uyarcılar kişide olumlu veya olumsuz bazı etkiler bırakır. Bu etkilerle şekillenen bilinç, kişinin içinde bulunduğu ruh hâline göre birtakım his ve fikirler çağırır. Bu heyecan hâliyle şekillenen ruh hâlini başkalarında da uyandırabilmek amacıyla kişi kimi zaman zihninde benzetme ve aktarmalara başvurur. Dolayısıyla aynı doğal ve sosyal şartlar altında yaşayan insanların çağrışımları arasında ayniyet olmasa da bir yakınlık hasıl olur. Benzetme ve aktarmalar yoluyla sağlanan bu yakınlık her insan gibi sanatçıların da fikir ve his âlemine ışık tuttuğu gibi okuyucunun ve dinleyicinin tasavvur ve tahayyül gücünü zenginleştirir.

Bilindiği üzere Divan şiiri geleneği söz ve anlam sanatlarının en üst düzeyde kullanıldığı şiir geleneğidir. Divan şiirinde bütün müşahhas ve mücerret unsurlar oldukça zengin bir estetik sistem içerisinde mantıkî benzetmeler ve güçlü tasvirlerle tarif edilmiştir. Şiir sanatındaki ustalığıyla Divan şiiri geleneği içerisinde kendisinden en çok söz ettiren şairlerinden birisi şüphesiz Bâkî'dir. Çalışmada ünlü dilbilimci Doğan Aksan'ın benzetme ve aktarmalarla ilgili ortaya koyduğu görüşlerden yararlanılarak Bâkî Divan'ındaki bütün gazeller incelenmiş, şairin duygu ve düşünce dünyasına, gazellerdeki estetik sisteme benzetme ve aktarmalar yoluyla ışık tutulması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Bâkî, Divan Şiiri, Benzetme, Aktarma.

Abstract

Metaphors and quotations are the semantic arts that correspond with the first-degree connotations resulting from the excitement. The outer stimulus that awake the senses have some positive or negative effects on a person. Shaped by these effects, the senses recall some feelings and conceptions in accordance with the emotional state of the person. The person some time appeals to the metaphors and quotations in his mind in order to arouse that emotional state shaped by these feelings of excitement in others. Thus, the connotations of the people living in the same natural and social environment are similar, not alike though. The similarity that is provided through metaphors and quotations lights the way to the perception and the feeling world of the artists as it does on those of every person. It also enriches the conception and imagination of the readers and audience.

As is known, Ottoman poetry tradition is the poetry tradition in which the best rhetoric and semantic arts are used. In Ottoman poetry, all concrete and abstract elements are described within a considerably rich aesthetics system through logical metaphors and strong depictions. Baki, a mastery in poetry, is definitely one of the most well-known Ottoman poetry tradition poets. In this study, all of Baki's ghazals are studied by largely making use of a well-known linguist Doğan AKSAN's ideas about metaphors and quotations and it's aimed to light the way to the feelings, conceptions of the poet and to the aesthetics system in ghazals through metaphors and quotations.

Keywords: Bâkî, Ottoman Poetry, Metaphors and Quotations.

Giriş

Her edebî sanatın ismini bilmek veya herhangi bir ifadedeki edebî sanatı bulmak ancak bir ruhi ve dimağî faaliyetin etiketini okumak cinsinden gayesiz ve faydasız bir bilgidir. Etiket bizi o ruhi ve dimağî faaliyete götürür. Ondan sonra edebî sanatın rolü başlar. Bu etiketler bir istatistik konusu olduğu takdirde herhangi bir sanatkarın iç âlemini görmemizde bize ışık tutar.

Esasen edebî sanatların kaynağı olan insan ruhunun çağrışımları çok dağınık ve girift bir hâldedir. Bu çağrışımlar andan ana, kişiden kişiye değiştiği gibi heyecandan gelen estetik anlayışına bağlı olarak da muhtelif devirlerde ve sanat anlayışlarında farklılıklar göstermiştir. Ancak haricî âlemin manzarasını değiştiren psikolojik faktörler paylaştıkları yaşam gereği her insanda muayyen olduğuna göre bunların ürünü olan edebî sanatlarda muayyen ve mahdut olacaktır (Tarlan, 1981: 150) İnsan psikolojisinin ve ruhi heyecanının doğurduğu bu edebî sanatlar içerisinde en önde gelenleri *benzetme* ve *aktarmalar*dır. *İmaj* olarak adlandırılan haricî âlemdeki nesne ve mefhumların insan zihninde uyandırdığı intibalar cinsinden tasavvurlar da bir ifadede benzetme ve aktarmalarla kavratılmaya çalışılır (Uçar, 1994: 210-215)

Dilin, özellikle de sözcüklerin bütün imkânlarından ve değerlerinden yararlanmaya çalışan şairler, duygu ve coşkularını gereğince aktarabilmek için göstergelerin anlam ve ses değerlerinden yeterince yararlanmayı amaçlamakta, her dönemde sözcüklerin ses ve anlam gücünü ortaya koyacak kullanımlara ulaşmaya yönelmektedirler. Bunda başarıya ulaşan şairler de unutulmamakta, kuşakları

*Bu makale Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2006'da tamamlanan "Bâkî'nin Gazellerinde Anlam Çerçevesi" başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinin ilgili kısmından yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, murat.keklik@igdir.edu.tr

etkileyebilmektedirler. İşte divan edebiyatı gibi dilin bütün imkânlarının zorlandığı bir gelenek içinde yetişen büyük şairlerden biri de hiç şüphesiz Bâkî (1526-1600)'dir. Bâkî, şiir sanatındaki ustalığıyla her devirde kendisinden söz ettirmiş, şiirleri de asırlarca beğenilerek okunmuştur. Bâkî'yi usta şair yapan, şiirlerini yüzlerce yıl ötesinden bugüne taşıyan güç şüphesiz şiir dilini ustalıklı kullanmasıdır.

Bâkî bir gazel şairidir. Çok kaside yazdığı ve kasidelerinde de usta bir şair olduğunu gösterdiği hâlde, yine de devrinin gazel şairi sayılır (İpekten, 1993: 29). Devrinde ve daha sonra yazılmış kaynaklar Bâkî'nin gazel şairliğinde birleştikleri gibi XVIII. yüzyılda, eski şairler hakkında düşüncelerini ortaya koyarken Nedîm de Bâkî için şu beyti söylemiştir;

Hâleti evc-i rubâide uçar ankâ gibi
Olamaz amma gazelde Bâkî vü Yahya gibi

Özünlü, insan aklının söz sanatları yapmaya belki de benzetmelerle başladığını söyleyerek diğer birçok edebî sanata (aktarmalar, kinaye, tariz, teşhis gibi) benzetmelerin kaynaklık ettiğini belirtir (1997: 95-105). Büyük divan şairi Bâkî'nin söz ustalığındaki kudretinde yaptığı benzetme ve aktarmaların büyük payı olduğu da muhakkaktır.

1. Benzetmeler

Benzetmeler insanoğlunun bir olay durum ya da nesneyi daha canlı anlatmak üzere bir başka nesneyle ilişki kurarak dile getirmesi sonucunda oluşur. Konuşma dilinde olsun, yazılı metinler de olsun her dilde benzetmelere başvurulur. Acı bir nesne için *zehir gibi*, ekşi bir yiyecek için *sirke gibi*, çevresindeki koşullar karşısında bocalamayı anlatan *sudan çıkmış balığa dönmek* benzetmeleri, her dilde kalıplaşarak yerleşen bu gibi sözvarlığı öğelerinin Türkçedeki örneklerindedir. (Aksan, 2005: 122)

Benzetme, eski belagat kitaplarında ise **teşbih** olarak ifade edilir ve şu şekilde tanımlanır. "Sözü daha etkili kılmak amacıyla aralarında anlam ve şekil bakımından ilgi kurulabilen iki şeyden, benzerlik yönünden güçsüz olanı nitelikçe daha üstün olana benzetmektir." (Dilçin, 1992: 401).

Şiir dili şairlerin kendine özgü, dilde çoğu zaman yerleşmiş olmayan aynı zamanda şairlerin anlatım, etkileme ve duygulandırma gücünü artıran teşbihlerin sık rastlandığı bir dildir. Teşbih her ne kadar kolay bir sanat gibi görünse de şairler ve belagatçiler bu konuya hassasiyetle yaklaşmış teşbihin çok yoğun bir ruhî ve dimağî faaliyet sonucu oluştuğunu, çok çeşitli ve değişik unsurlar ihtiva ettiğini söylemişlerdir.

Genel olarak bilincimizi harekete geçiren dış uyarıcılar bizde olumlu veya olumsuz bazı tesirler bırakır. Bu tesirlerle şekillenen bilincimiz, içinde bulunduğu ruh haline göre birtakım his ve fikriler çağırır. Bu heyecan haliyle şekillenen ruh halimizi başkalarında da uyandırabilmek amacıyla zihnimizde bazı benzetmelere başvururuz (Tarlan, 1981: 169).

Güzer-i eşk-i revânüm komadı *dilde* karar
Cuybâr içre biten ney gibi her ân ditrer G. 70/3*

Sevgilinin aşkıyla şairin sürekli gözyaşı dökmesi, gönlünü kararsız kılmıştır. Irmakların kenarında biten kumuşların hareketini görünce de içinde bulunduğu ruh haliyle kumuşlar arasında bir yakınlık kurmuştur. Böylelikle gözyaşları içerisinde sürekli med-cezirler yaşayan gönlünü, ırmak kenarında suyun hareketiyle titreşen kumuşlara benzetmiştir.

Şüphesiz ki edebî sanatların en mükemmel şekilde sergilendiği ve tespit edilebildiği ifade tarzı divan şiirinin ifade tarzıdır. Her şair divan şiirinde genelleşmiş benzetmelerden yararlandığı gibi kendine özgü benzetmeleri de sıkça kullanır.

Divan şiirimizin usta sanatçılarından Bâkî'nin gazellerinde, divan şiirinde çokça yinelenen benzetmelere rastlandığı gibi insanı etkileyen, duygulandıran çok özgün benzetmeler de yapılmıştır.

Şair, sevdiğinden sürekli ayrı kalmaya mahkûm olan aşığı, denize düşerek timsahlara yem olan birisine benzetir.

Muhabbet içre giriftâr-ı hecr olan âşık
Denizlere düşüben tûme-i neheng oldu G. 489/6

Bağ içerisinde akan suyun hızını, insanın hızla geçip giden ömrüne benzetir;

Gel bağa temâşâ ide gör âb-ı revânı
Seyr eyle nedür sür'at-i ömr-i güzerânı G. 545/1

Sevgilisinin yanından ayrılmayan yabancıları zavallı olarak niteleyen şair, onları bal toplarken arı sokmasına maruz kalan kışilere benzetir;

O gonca-leb yanında hoş gör ey dil hâr-ı ağyârı
Asel cem eyleyen nûş eyler ekser nîş-i zenbûrı G. 547/5

Sevgilisinin mahallesine giden rakipleri, bir zamanlar yeri cennet olan lanetli Şeytan'a benzetir;

Kûyına varsa aceb mi dilberün gâhî rakîb

* Sabahattin KÜÇÜK, Bâkî Divanı (Tenkitli Basım), TDK Yayınları, Ankara, 1986. (Gazel ve beyit numaraları bu eserdeki sıraya göre düzenlenmiştir.)

Cennet idi bir zaman İblis-i mel'ûnun yiri G. 548/3

Sevgilinin dudağı üzerindeki tüyleri gül suyuna düşmüş karıncalara benzetir;
Lebleründe hattun ey şîrîn-dehen

Mûrlar cüllâba düşmüş gûyîyâ G. 11/2

Gökyüzünü sevgilinin aşkının meclisinde dönen bir kadehe, şafağı da sevgilinin aşkının şarabıyla dolu kadehteki tortuya benzetir;

Bezm-i şevkun içre devr eyler felek bir câmdur

Câmda bir cür'adur aşkun şarabından şafak G. 243/3

Aşağıdaki beyitte de dünyayı kocakarıya benzeten şair, mübtela olmadan onu boşamak gerektiğın söyler;

Merd isen dehr-i denî mekrine meftûn olma

Er odur kim vire bu pîrezen-i dehre talâk G. 232/4

Sevgilinin dudağını arzu edenin şaraba doyamayacağını söyleyen şair, bu durumdaki kişileri Kevser'e susayıp da serapla susuzluğunu gideremeyecek olanlara benzetir;

Kanmaz şarâb-ı nâba lebûn ârzû iden

Sir-âb olur mı teşne-i Kevser serâbdan G. 365/3

Peçenin altından görünen sevgilinin yanağını, bulutlar arasından kendisini kimi zaman gösteren güneşe benzetir;

Cânâ görünse taraf-ı izârun nikâbdan

Halk âfitâb togdı sanurlar sehâbdan G. 365/1

Bâkî'nin güçlü benzetmeleri, aynı zamanda bir imgeyi de yansıtır. Bâkî, inci saçan kaleminin çıkardığı cızırtıyı, hayalinin şenlik evindeki meclisin neşesine benzetir;

Bâkî sürûd-ı bezm-i tarab-hâne-i hayâl

Savt u sarîr-i hâme-i gevher-nisârdur G. 90/5

Sevgiliye duyduğu tutkuyu, kıyısı olmayan bir denize benzetir;

Kucmak degül garaz seni dîdârdur murâd

Deryâ-yı iştîyâk begüm bî-kenardur G. 90/3

Gönlün isteklerine kapılan aklını, hocasından aldığı derslerden sonra okuldan mezun olan çocuğa benzetir;

Dil kayd-ı aklı selb ideli şâd olup gider

San tıfldur ki hâceden âzâd olup gider G. 141/1

Sevgilisinin bakışlarının oklarından uzak olan bedenindeki canı, sudan çıkmış balığa benzetir;

Şu mâhî gibi kim hâk üzre düşmüş sudan ayrılmış

Zülâl-i tiğ-i dilberden cüdâ cismünde cân ditrer G. 139/4

Şair, sararıp solan bedenini ırmağın üzerinde sürüklenen sonbahar yaprağına benzetir;

Eşküm götürdi gitdi kûyına cism-i zerdüm

Berg-i hazâne benzer bir cûybâre düşmüş G. 216/2

Şair, incilere benzettiği şiirlerinin isteyenlere baş eğdirdiğini söyleyerek; bu durumu inci çıkarmak için suya dalmak zorunda kalan dalgıçlara benzetir;

Dürr-i nazmun Bâkıyâ baş egdürür tâliblere

Kim zarûrî itdürür gavvâsa lülû ser-fürû G. 399/5

Şafak vakti ayın görüntüsünü, sevgiliye olan aşkının etkisiyle çektiği ahlardan çıkan ve cihanı yakan bir aleve benzetir;

Cânâ şafakda sanma tülû itdi mâh-ı nev

Yakdı cihanı aşkun odı çıkdı bir alev G. 400/1

Akşam vakti yatağına girerek uyuyan sevgilisini, karanlıkları aydınlatan ayın, bulutların arasına girmesine benzetir;

Câme-hâb ol âfeti aldıkça tenhâ koynuna

Sanuram ebrûn girür mâh-ı şeb-ârâ koynuna G. 430/1

Gözyaşlarını gümüş renkli denize, gözlerini de kan kırmızısı bir kayığa benzeten şair, sevgilisinin de o kayıktan denize benzer yüzünü seyretmesini ister;

Bahr-i sim-âb yaşum zevrak-ı la'lîn çeşmüm

Gel deniz yüzlerin ol zevrak ile seyr eyle 433/2

Sevgilisinin azarlayarak savdığı yabancıları, dua ile yok olan belâlara benzetir;

Yâr ağyârı savar düşnâm ile

Def olur san kim duâ ile belâ G. 11/ 3

Güzellik şahlarını, o güzel yanaklarıyla dünyanın hakimine benzettiği sevgilisinin atının önünde giden piyadeler olarak görür;

Ferzâne-i cihânsın o ruhlarla sen bu gün
Şâhân-ı hüsn atun önince piyâdedür G. 87/4

Kıymeti perdeye, aşkı muma, canını da tütsü yaptığı sandala benzeten şair, aynı zamanda çok orijinal bir imgeyi de gerçekleştirmiş olur;

Perde-i izzet çeküp yakdum muhabbet şem'ini
Sandal-ı rûhu buhûr idüp müheyyâ eyledüm G. 399/3

Seher vakti görünen yıldızları, âhının attığı taşların altın kayalar şeklinde yere düşmesi olarak düşünür;

Ne taşlar basdı seng-endâz-ı âhum deyr-i gerdûna
Düşen altun kayalardur degül vakt-i seher kevkeb G.17/4

Bâkî, gazellerinde özel adları da çok güzel bir şekilde benzetme unsuru olarak kullanır. Dünyada sürekli anılan namını, Süleyman Peygamber zikredildiğinde akla gelen karıncaya benzetir. Süleyman Peygamber'den kastedilen de Kanûnî'nin ta kendisidir;

Anarlar devlet-i şâh-ı cihânda nâmun ey Bâkî
Süleyman yâd olındukça bile mezkûr olur mûrı G. 484/6

Sevgilisinin atın nâlini İskender'in aynasına, mahallesindeki köpekler olarak gördüğü rakipleri de Cem'in Kadehî'nin kırık parçalarına benzetir;

Semendün nali mir'ât-i Sikender
Seg-i kûyun sıfâli Câm-ı Cemdür G.147/4

Bâkî'nin sevgiliden kastettiği dönemin padişahu, köpeklerden kastettiği de kendisini gammazlamak isteyenler olarak düşünülebilir.

Şairin yaptığı benzetmelerde sadece benzeyen ile benzetilenin kullanıldığı *teşbih-i belîğler* çoğunlukta olup, bu teşbihlerde de genellikle soyutun somuta benzetilmesi yoluna gidilmiştir.

Aşağıdaki beyitte gönül gemiye, gam denize, aşk arzusu da rüzgara benzetilmiştir;

Dil zevrakını lücce-i gamdan hevâ-yı aşk
Elbette bir kenâra atar rûzgârdur G.152/6

Gam kafese, Bâkî'nin şairlik yeteneği de papağana benzetilir;

Kafes-i gamda yatur tûtî-i tab-ı Bâkî
Çekdigü kahra lutf-ı suhandur bâis G. 26/5

Aşk, aslana benzetilir;

Pend ile divâne-i aşka selâsil bağlama
Bend ü zencir eslemez zirâ bilürsin şîr-i aşk G. 235/3

Sevgilini cevri taşa, gönül de şişeye benzetilir;

Seng-i cevrunle ne dem dökse gönül şişesini
Gözlerimden dökülür katre-i nâ-yâb nedür G. 172/3

Divan şiiri geleneği gereği Bâkî'nin gazelleri, sevgili ve âşığın hususiyetleri ile meyhane ve tabiat konulu benzetmelerle doludur.

Bâkî'nin benzetmelerle tasvir ettiği sevgilinin fiziki hususiyetleri, aynı zamanda divan şiirinde de idealize edilen soyut güzelin nitelikleridir. Kaşlar kıl kalemde ustaca çizilmiş, güzelliği ise ezel üstadı tarafından resmedilmiştir;

Nâzenîn ebrûların hakkâ ki kılmış kıl kalem
Hüsnünü şol dem ki tasvîr itmiş üstâd-ı ezel G. 310/3

Sevgilinin boyu servi, ağzı gonca, dudak tüyleri misk, yüz rengi yasemin, beni ise karanfildir;

Kad serv-i çemen yâre dehen gonca-i gülzâr
Hat müşg-i Hutun çihre semen hâl karanfûl G. 284/3

Şarap rengi dudakları, sümbül gibi saçları, gül yaprağı gibi yanakları, yasemin renkli göğüsleri ve yürüyüşüyle servi gibi salınan bir endamı vardır;

Lebler mül saçları sünbül yanağı berg-i gül
Bir semen-ber serv-i hoş reftâr dersen işte sen G. 380/2

Sevgilinin bedeni bir içim suya, beli de gümüşten bir havuzun içine düşmüş bir kıla benzetilir;

Degül pehlû efendi cism-i pâkûn bir içim sudur
Mîyânun havz-ı sîmîn içre düşmiş sankî bir mûdur G. 170/1

Gözü, kaşı ve kirpiği, elinde yayla ok bulunan bir Türkmen'e benzetilir;

Hûnî göz ile ol müje vü ebruvânı gör
Tîr ü keman elinde iki Türkmân'ı gör G.77/1

Şair, sevgiliyi peri ve puta da benzetir;

Sabr u karâr u akl alıcı bir perî imiş
Âdem sanurdum ol sanemi gerçi sûretâ G. 10/2

Bâkî de sevgiliyi ve yanağını o derece güzel tasvir ettiğine inanır ki, yeteneğine ünlü nakkaş Bihzad'ın bile erişemeyeceğini söyler;

Rengîn ider evsâf-ı ruhun hâme-i Bâkî
Ol sûreti virmez sanemâ nakşına Bihzâd G. 35/7

Bâkî'nin gazellerinde sevgiliye dair yapılan benzetmelerde en çok sevgilinin saçları ön plana çıkar ve neredeyse sevgili ile ilgili benzetmelerin yarısını teşkil eder.

Sevgilinin saçları, hüma kuşunun kanadının gölgesine benzetilir;
Zülf-i siyâhı sâye-i perr-i hümâ imiş
İklîm-i hüsne anun için pâdişâh imiş G. 218/1

Hazine bekçisi ejderhaya benzetilir;
Genc-i visâl tâlibini ejderhâ -sıfat
Ol halka halka zülf-i hâm-ender-hâm öldürür G. 133/2

Âşık belayı, kâfiristana benzettiği ve gönlünü bağladığı sevgilinin saçlarının ucunda çeker;
Mihneti dil ser-i zülfinde çeker ey Bâkî
Kâfir-istâna düşen kimsede minnet demidür G. 81/5

Sevgilinin yanağını hazineye, saçlarını da hazineyi bekleyen başı kesik yılana benzetir;
Rûh-ı zîbâsı bir genc-i güşâde
Kemend-i zülfi mâr-ı ser-şikeste G. 473/3

Aşağıdaki beyitlerde de sevgilinin diğer fiziki hususiyetlerine dair yapılan kimi benzetmelere örnekler verilmiştir;

Sevgilinin ağzı, âşığını kurban ederken yüzüne sıçrayan bir damla kana benzetilir;
Çihresinde görinen sanman o hûnînün dehân
Âşıkın kurban iderken sıçramış bir katre kan G. 373/1

Lezzetli dudağının üzerindeki tüyler, şeker üstüne yazılan şirinliğe benzetilir;
Nûşin lebinde hattını kim görse Bâkıyâ
Şirinlik yazıldı sanur şeker üstine G. 428/5

Güzelliği gençlik cennetine, ağzı da içi Kevser'le dolu yakuttan yapılmış bir testiye benzetilir;
Bihîşt-i câvidânîdür cemâlün ol dehen gûyâ
Leb-â-leb âb-ı Kevserle tolu bir la'lden küze G. 417/3

Dudak tüyleri ve kaşıyla sevilî Gülistan'daki bir rübâiye benzetilir;
Hatt-ı la'liyle kaşı cânânun
Bir rübâisidür Gülistânun G. 249/1

Yüzü, parlak güneşe benzetilir;
Gün yüzün arz eyledi nev-rûzda ol mehlikâ
Mihr altun kaplu bir âyîne virdi rû-nümâ G. 8/1

Divan şiiri geleneğinde olduğu gibi Bâkî'nin gazellerinde de *aşık*, devamlı sevgiliden ayrı kalmanın acısını çeken, sürekli sevgilinin bulunduğu yerin çevresinde dolanan bir kişilik olarak karşımıza çıkar.

Şair kendisini aşk çalgıcısının elindeki kemançeye benzeterek saz gibi sinesinden de gürültünün eksik olmadığını söyler;

Kemânçe şekline girdüm elinde mutrib-i aşkun
Keş-â-keşden halâs olmaz dahî sînem rebâb-âsâ G. 2/4

Gönlünü şahinin pençesindeki sülüne benzeterek, iki kara gözün parçalamak için üzerine süzüldüğünü söyler;

Şâhîn eline düşmüşe döndi tezerv-i dil
İndi süzildi üstine iki kara gözin G. 260/4

Bâkî'nin gazellerinde âşığın en çok öne çıkan vasfı bedenindeki yaralar, gözyaşları ve çektiği âh'tır. Bu hususiyetlerle ilgili benzetmelere gazellerde çokça rastlanır.

Şair, sinesindeki yaraları, aşkın gül bahçesinde açılan nar çiçeklerine benzetir;
Açıldı dâğlar sînemde çâk itdüm giribânun
Muhabbet gülşeninde açılan gül-nârı görsünler G. 55/3

Vücutundaki yaraları kaplanın üzerindeki beneklere benzetir;
Hem reng-i peleng itdi kûh-ı belâda
Cismümde ser-â-pâ görinen dâğ-ı siyâhum G. 321/2

Vücutundaki gizli yaraları laleye benzetir;
Gül gibi pîrâhen-i nâmûsı sâd-çâk eyleyüp
Lâle-veş dâğ-ı nihânûm âşikâr itsem gerek G. 273/2

İnciden gözyaşlarını ümit ipliğine tane tane dizdiğini söyler;
Lülû dişün gamıyla şirişküm güherlerin

Dizdüm ümîd riştesine dâne dâne ben G. 357/2
Değerli madenlere benzettiği gözyaşlarını sevgilinin eşiğine dizdiğini söyler;
Eşkümün gevherlerin dizdüm işiği taşına
Yâre arz idem diyü silmiş rakîb-i bed-likâ G. 15/2
Sevgilinin aşkına arslanlar gibi bağlandığını söyleyerek, gözyaşlarını da zincirlere benzetir;
Çekdi zencîre beni aşkun nitelim şîrler
Eşk-i çeşmüm iki yanumdan iki zincirler G. 104/1
Bâkî, en çok âşîğın ahıyla ilgili benzetmeler yapar. Yaptığı benzetmeleri de yinelemelerle güçlendirir.
Şair, ahını ateş yüklü dumana ve buluta benzetir;
Sûz-ı aşkunla kaçan kim dilden âh u zâr olur
Âh dûd u dûd ebr ü ebr âteş-bâr olur G.256/2
Kalem ve diviti yan yana bırakarak şekil itibariyle âh'a benzetir. Mürekkebi de âh içindeki siyah duman olarak düşünür;
Harf-i gama devât u kalem şekl-i âhdur
Ana mürekkeb âhda dûd-ı siyâhdur G. 61/1
Gökyüzündeki haleyı ahının okuna karşı tutulan siper benzetir;
Bâkî sipîhr âhum okına siper tutar
Fark-ı felekde zâhir olan sanma hâledür G. 84/7
Bâkî'de benzetmelerle yapılan tabiat tasvirlerine de çokça rastlanır. Sevgiliyi hatırlattığı için tabiatı sever, tabiat ile sevgili arasında ilgi kurar.
Sevgilinin saçlarından yanağı üzerine dökülen ter damlalarını, gül yaprağı üzerine düşen çiy damllarına benzetir;
Düşse zülfinden arak rusâr-ı cânân üstine
Gûyîyâ şebnem düşer gül-berg-i handân üstine G. 438/1
Bahar, sevgilinin güzellik ayetlerini yazar, bülbül de bunu gülün yapraklarından ders alıyormuş gibi okur;
Yazdı bahâr âyet-i hüsnün varak varak
Gül mushafından okudu bülbül sebak sebak G. 241/1
Güneşi mavi elbiseler içindeki sevgilinin yüzüne benzetir;
Yolında nûrdur gûyâ ki hûrşîd
Kabâ-yı ezrak üzre rûy-ı cânân G. 393/3
Laleyi yaralayan, sevgilinin yanağının parlaklığı, sünbülü de perişan eden sevgilinin saçlarıdır;
Urupdur lâleye mihr-i ruhun dağ
İdüpdür sünbülü zülfün perişân G. 393/2
Bâkî, gül ve bülbülle ilgili benzetmeleri de çok yapar;
Sen gül gibi gülşende gülmeğe açılmakda
İnler kafes-i tende mûrg-i dil-i nâlânüm G. 338/5
Bâkî, birçok beytinde de tabiat tasvirlerini gerçekçi ve cana yakın bir şekilde yapar. Mevsimlerden en çok baharı seven Bâkî, bir bütün olarak baharı tasvir eden şiirlerinin yanında lale, karanfil ve gül üzerine de müstakil şiirler yazmıştır.
Bahar mevsimini Gülistan şairine benzeten Bâkî, laleyi kızıl mürekkebe, çimenliği yazılara, çiy tanelerini de noktalara benzetir;
Bir Gülistân yazdı bir ay içre fasl-ı nevbahâr
Lâle yir yir sürh olupdur sebze hat şebnem nukat G. 222/3
Gül bahçesini Bağdâd'a, nehri Şat suyuna, yaseminleri de su üstünde yüzen kazlara benzetir;
Sahn-ı gülşen mülk-i Bağdâd oldı âb-ı cûy Şat
Yâsemenler su yüzünde seyr ider mânend-i bat G. 222/1
Açılarak çiy tanelerini yapraklar arasına alan gülü, bülbül yavrularının ağızlarını açması gibi düşünür;
Açdukça gonca beççe-i bülbül gibi dehân
Aldukça jâle beyzaların zir-i bâl gül G. 308/8
Çiy tanelerinden tacına mücevherler takan lâleyi, çimen ülkesinin sultanına benzetir;
Jâlelerden takınur tâcına gevher lâle
Şâh olupdur çemen iklimine benzer lâle G. 466/1
Rind bir meşrebe sahip olan Bâkî, *meyhane*, *sâkî*, *şarap*, *kadeh* motiflerini de şiirlerinde bolca kullanır. Onun için meyhane, sevgilinin yokluğunda aşîğın gönlünü avuttuğu yerdir;
Ne câm-ı bâde-i gül-gûna benzer yâr-i hem-dem var
Ne sadr-ı suffa-i meyhâne gibi cây-ı hurrem var G. 86/

Şarap dolu kadehi en yakın dostu, meyhaneyi de mutlu olduğu tek yer olarak görür.

Meyhanede halka şeklinde oturan rindleri dünyaya, dolu olan kadehi de parlak aya benzetir. Böylece bir meyhane tasviri de yapmış olur;

Pür olup devr idicek meclis-i mestânî kadeh
Çarh olur halka-i rindân meh-i tâbânî kadeh G. 32/1

Şair, kâinatı işret meclisine benzeterek yıldızları çerez, şarabı şafak, sâkiyi dünya, kadehi de hilâl olarak düşünür;

Bâkiyâ işrettedür aşkıyla yârun kâinât
Nukl encüm mey şafak sâkî felek sâgar hilâl G. 293/5

Bâkî, gazellerinde meyhane - tabiat ilişkili benzetmeleri çokça yapar;

Gül sitân-ı bezm-i şarâb u câm-ı mey güldür bana
Kulkul-i halk-i sūrâhî savt-ı bülbüldür bana G. 12/1

Şair, şarap meclisini ve kadehi güle, sūrahiden dökülen şarabın sesini de bülbüllerin şakımasına benzetmiş;

Bâkî'deki işret meclisi çoğunlukla tabiatla iç içedir;

Gül devri ayş mevsimidür mutribâ bu gün
Bülbül-sifât çemende biraz gulgul eylesen G. 255/2

Harif-i sâdedür sâgar velî mey hûb hem-demdür
Nedîm-i şûhdur bülbül gül ammâ meclis-ârâdur G. 127/2

Bâkî, kimi gazellerinde tasavvufi unsurları da benzetme ögesi olarak kullanır.

Canını ve gönlünü, serseri ve yankesicilere benzeten şair, onları sevgilisinin aşk dergâhının misafirleri olarak niteler;

Hânkâh-ı aşkunun mihmânlarıdır cân u dil
Tekyedür hâli degül evbâşdan kallaşdan G. 376/4

Kendisini abdal olarak nitelendiren şair, yokluğu tac, başını da cübbe olarak görür;

Abdâllaruz n'eyleyelüm tâc u kabâyı
Dervişlerün tâcı fenâ başı kabâdur G. 105/2

Bâkî, bir beytinde de benzetmeler yoluyla insanlara alçak gönüllülüğü öğütler;

Başun gerekse göklere irsün güneş gibi
Dervişlik dilersen eger zerreden kem ol G. 298/5

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi, Bâkî'nin şiirini güçlendiren onun anlatımındaki başarısını sağlayan etkenlerden biri özgün benzetmeler yapmasıdır. Rahat ve içten olması, konuşma dilinden yararlanması, yaptığı yinelemeler onun benzetmelerinin etkileyiciliğini artırmaktadır.

Bâkî'nin gazellerinde benzetmelerin bulunduğu diğer beyitler ise şunlardır;

1/6, 1/7, 1/9, 2/3, 2/7, 2/9, 2/6, 2/2, 3/2, 3/3, 1/8, 2/8, 3/4, 5/1, 7/2, 9/1, 8/7, 12/2, 6/4, 12/3, 5/3, 6/4, 12/5, 13/1, 13/4, 14/2, 14/3, 214/4, 14/6, 15/5, 15/6, 16/2, 16/3, 16/4, 18/3, 18/4, 14/5, 13/3, 13/5, 15/3, 5/5, 8/6, 19/2, 19/4, 19/5, 14/1, 15/4, 15/4, 23/3, 23/4, 26/5, 27/5, 24/2, 24/5, 18/1, 18/2, 18/6, 20/1, 23/1, 29/6, 9/3, 29/4, 29/5, 30/1, 30/2, 32/2, 27/2, 27/3, 27/4, 28/3, 34/3, 34/4, 34/5, 36/2, 36/3, 36/4, 33/2, 19/1, 16/1, 41/3, 41/4, 42/3, 45/2, 45/5, 46/2, 46/4, 37/3, 39/2, 46/5, 46/6, 47/1, 47/3, 47/4, 12/4, 47/7, 47/8, 47/6, 33/4, 33/5, 32/3, 32/4, 32/4, 32/5, 48/5, 49/1, 49/2, 50/1, 51/3, 51/6, 52/2, 52/3, 52/4, 53/2, 53/4, 54/1, 54/2, 54/53, 30/4, 30/5, 46/1, 50/4, 50/5, 18/5, 54/6, 54/5, 35/4, 35/5, 35/6, 49/4, 53/5, 56/4, 57/1, 58/1, 58/2, 58/6, 59/1, 59/2, 59/5, 58/4, 60/3, 60/4, 62/1, 62/3, 60/1, 60/2, 59/7, 60/6, 60/7, 40/1, 61/4, 61/5, 61/6, 57/4, 61/2, 67/1, 71/1, 71/6, 72/2, 70/2, 75/5, 84/3, 84/5, 68/2, 80/4, 84/1, 84/2, 66/2, 83/5, 87/3, 88/2, 88/3, 88/1, 64/5, 90/4, 81/3, 93/5, 93/6,, 93/7, 92/2, 92/4, 92/5, 94/4, 94/5, 95/1, 95/2, 95/4, 95/6, 95/5, 86/4, 96/1, 96/4, 97/5, 91/7, 99/1, 99/2, 99/3, 99/5, 101/1, 103/7, 104/3, 104/4, 103/1, 103/2, 105/1, 106/4, 107/5, 109/2, 109/3, 108/2, 108/3, 108/4, 110/1, 111/1, 111/2, 111/4, 111/5, 117/1, 118/3, 118/4, 118/5, 119/3, 116/1, 116/2, 116/4, 120/2, 120/3, 120/4, 124/1, 125/2, 122/4, 122/8, 123/1, 127/3, 127/4, 134/5, 135/5, 136/4, 113/5, 141/5, 142/2, 142/ 5, 147/9, 139/1, 147/5, 150/3, 115/5, 155/1, 156/5, 160/4, 165/5, 165/3, 151/4, 165/3, 172/3, 176/1, 170/2, 191/31, 208/5, 211/3, 217/2, 214/3, 214/5, 214/6, 214/2, 212/2, 212/3, 227/5, 229/3, 229/6, 234/4, 235/2, 232/2, 248/2, 249/2, 249/3, 212/1, 238/3, 290/4, 261/2, 258/2, 271/2, 321/4, 322/1, 337/8, 322/4, 338/7, 318/3, 357/6, 364/3, 380/4, 382/3, 384/4, 357/4, 385/2, 387/6, 388/5, 390/4, 391/3,392/1, 401/4, 411/4, 413/4, 421/2, 456/5, 427/5, 477/4, 450/4, 463/2, 483/6, 485/6, 488/2, 488/3,490/4, 494/4, 492/2, 492/5, 495/4, 493/3, 496/3, 498/3, 499/1, 499/4, 500/2, 501/4, 502/6, 503/3,504/1, 506/1, 506/3, 507/2, 508/4, 509/3, 510/1, 512/4, 515/5, 518/3, 519/1, 520/4, 521/4, 522/1,523/2, 526/4, 527/3, 528/1, 530/3, 532/2, 533/4, 536/2, 536/5, 537/1, 538/4, 539/4, 540/1, 540/2, 540/4, 543/5, 546/3, 547/1, 547/3, 548/5

2.Aktarmalar

Anlamı kuvvetlendirmek ve etkili kılmak için başvurulmuş dil olaylarından biri de aktarmalarıdır. Benzetmelerde olduğu gibi aktarmalarda da anlatılmak istenen kavram, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı bulunan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır; böylece gösterge yeni bir anlam kazanır. Aktarmalar deyim ve ad aktarmaları olarak iki başlıkta incelenir.

2. 1. Deyim Aktarmaları

Deyim aktarmaları, aralarında uzak yakın ilgi (benzerlik, işlev ilgisi-yakınlığı) bulunan iki şey arasında bir benzetme yoluyla ilişki kurarak birinin adını ötekine aktarma eğilimi sonucunda oluşan dil olayının genel adıdır. Benzetmeler, eski dilde istiare terimiyle karşılanan, bugün de kimi kaynaklarda eğretilme adıyla anılan deyim aktarmalarının ilk aşaması olarak kabul edilir. Bir benzetmedeki benzeyen veya benzetilen öğelerinden birinin kaldırılmasıyla deyim aktarması oluşur (Aksan, 1991: 114).

Ayşun zamânı işretün eyyâmıdır diyü
İşretgeh-i çemende sallâr ellerin çenâr G. 180/4

Beyitte *çınarın yaprakları* şekli itibarıyla *ele* benzetilmiş, ancak benzeyeni teşkil eden *yaprak* söylenmeyerek deyim aktarması yapılmıştır.

Şiir dili, çeşitli aktarmaların en zengin ve konuşulan dilden çok başka, özgün örneklerinin sergilendiği bir alandır. Şiir dilinde zamanla farklı bağdaştırmalara da sebep olan deyim aktarmaları, anlamın çeşitlilik kazanmasını da sağlamıştır. Özellikle divan şiirinde aktarmalar sıkça kullanılmış, çok özgün örnekleri de verilmiştir.

Açık istiare, diye adlandırılan türde, benzetmenin taraflarından yalnızca *benzetilen* söylenir, benzeyen ise söylenmeyip kapalı kalır.

Hevâ-yı zülfi kılmuşdur seni ey ebr âvâre
Gözün yaşı budur seyl-i firâvân bâis G. 27/2

Bulutlar, yerlerinde durmayıp sürekli hareket eder ve kimi zaman yağmur boşaltırlar. Şair, beyitte bu olayı daha güzel bir nedene bağlayarak yağmuru, bulutların gözyaşlarına benzetmiştir. Ancak benzeyen unsur olan yağmur söylenmeyip kapalı kalmış, benzetilen unsur (gözyaşları) ise söylenerek açık istiare yapılmıştır.

Bâkî'nin gazellerinde çok özgün sayılabilecek açık istiarelere pek fazla rastlanmamakla birlikte aşağıdaki beyitlerde şaire özgü olan ve aynı zamanda açık istiaresinin özgün örneklerini de teşkil eden ifadeler yer verilmiştir;

Sâd hezârân nev-bahâr olsa bu fânî bağda
Bir gül-i bî-hâr açılmaz Bâkiyâ sâgar gibi G. 499/5
Sâkî-i devr minnet ile sunsa içmezin
Âb-ı hayâtı câm-ı zer-i âfitâbdan G. 365/4
Yollarda kalur râhrev-i Kabe-i vaslun
Ömr âhur olur mevt irişür zâd yetişmez G. 201/4
Bu bâzâr içre düşmez dâne-i eşküm gibi gevher
Gel ey cân riştesi şimden girü dürr-i Adenden geç G. 30/4

Divan şiirine kalıp halinde yerleşerek sık sık yinelenmiş olan, kimi kaynakların mazmun olarak nitelendirdiği açık istiareler de vardır. Bu tür açık istiarelere Bâkî'de de çok rastlanmakta olup, daha çok sevgilinin hususiyetleri çevresinde yapılırlar. Bunlardan en çok kullanılanlar *mâh*, *sanem*, *la'l*, *serv-i revân*, *âhû*, *tîr*, *tîğ*, *perî*, *sultan*, *şah* vb.

Tîr-i gam-ı nigâr ile ten yara yaradur
Şemşîr-i cevri-yâr ile dil pâre pâredür G. 92/1
Olmadı müyesser bana bir serv-i revânun
La'lini öpüp biline bir pâre sarılmak G. 247/2
Pehlûya çekse tîğünü Bâkî safâ bulur
Son sâde-rûy dilber-i uryâne sarmaşur G.47/8
Rakîb yanını تنها komaz ol âhûnun
Geçer heman oturur karşısında âh o köpek G. 265/4
Kadehden gayrı bir la'lün öper yok
Kemerden gayrı bilünü kucar yok G. 246/1
Kimlerün rûşen ider menzilin âyâ bilsem
Giceler seyre çıkar ol meh-i tâbân dirler G. 144/4
Hezâr mertebe aşkunda gâlibem Kaysa
Nihayet ey sanem ol denlü iştiârüm yok G. 245/2
Kenâr-ı bahr-i nazma yine dürrler dizmiş ey Bâkî
Sütûr-ı defter-i şirün meger emvâc-ı deryâdur G. 52/5

Açık istiarelere yer aldığı diğer beyitler; 1/6, 1/7, 4/1, 5/2, 8/1, 9/1, 10/1, 10/2, 12/4, 13/2, 13/5, 14/5, 15/1, 15/3, 19/2, 19/3, 23/1, 23/2, 23/5, 25/1, 25/3, 29/1, 29/3, 29/5, 30/3, 30/4, 37/6, 39/4, 40/3, 41/4, 42/1, 42/5, 45/1, 48/4, 54/4, 56/1, 58/4, 58/6, 58/7, 66/3, 69/2, 73/5, 85/2, 86/4, 100/2, 119/2, 122/3, 122/6, 126/3, 129/3, 130/5, 201/5, 210/1, 214/5, 243/1, 245/2, 250/1, 256/5, 262/5, 306/2, 313/6, 316/2, 319/1, 320/3, 345/4, 359/3, 359/5, 366/3, 371/3, 373/2, 385/2, 394/3, 398/10, 427/4, 427/5, 438/5, 483/6, 509/6, 515/2

Kapalı istiare, olarak adlandırılan deyim aktarması türünde de, benzetmenin taraflarından *benzeyen* söylenir, benzetilen ise söylenmeyip kapalı kalır. Kapalı istiarenin oluşumunda etkili olan ve onu açık istiarenden farklı kılan unsur; zihinde yapılan benzetmenin benzeyene ait çarpıcı özelliklerinin benzetilene meydana getirmesi ancak ifadede benzetilenin kullanımına ihtiyaç duyulmayarak onunla ilgili özelliklerin zikredilmesidir (Tarlan, 1981: 171).

Katunda kanlar idüp aldı mu'teber gamzen
Yanunda yollara indi idindi yer zülfün G. 250/3

Şair, sevgilinin yan bakışını ve saçlarını eşkıyaya benzetmiştir. Ancak bu benzetmede *eşkıya* söylenmemiş, ona ait özellikler olan *kan dökmek ve yollara inmek* söylenerek kapalı istiare yapılmıştır.

Bâki, çok fazla kullanmamakla birlikte kapalı istiarenin çok özgün örneklerini gazellerinde vermiştir;

Cünd-i şitâyı taşa tutup yine jâleler
Kast itdiler ki milket-i güzlârı alalar G. 103/1

Çiy tanelerini taarruz yapan askerlere benzetmiştir.

Cânı def eyle dilâ gelse hayâl-i cânân
Sohbet-i hâs idelüm hâneyi bî-gayr eyle G. 433/4

Beyitte *cân* kavramı bir evin sakinine benzetilmiştir. Ayrıca *hane* sözcüğünde de açık istiare yapılmıştır.

Dür dişün vafında şirüm defterin gördü meger
Kim sadef mecmûasını saldı derya koynına G. 430/4

Deniz, bir şaire benzetilmiş.

Dilerlerse dür-i dendân-ı la'l-i dilberi ey dil
Revâdur âşinâlar bahr-i aşka talalar yir yir G. 190/2

Aşk talipleri dalgıçlara benzetilmiş.

Halka-i zikre girüp âşıklar itdiler semâ
Ehl-i diller aşk odına yana yana girdiler G. 182/5

Âşıklar mumun etrafında dönen pervaneye benzetilmiş.

Uyhu gözine girmez ider süz-ı derd ile
Vakt-i seherde mürg-i çemen nâle-i hazin G. 387/5

Sabah vakti çimenlikte öten kuşlar, âşıklara benzetilmiş.

Gözlerün sabr u karâr u aklı târâc itdiler
Şol harâmîler gibi kim kârbâna girdiler G. 182/2

Sabır, karar ve akıl bir kervandaki yağmalanan mallara benzetilmiş.

Meydân-ı aşk içinde ölümden kaçan kaçır
Divâne dil ki merg ile hasmâne sarmaşur G. 47/5

Deli gönül, ölüm ile yiğitçe güreşen bir pehlivana benzetilmiş.

Kapalı istiarede her türlü varlık ve mefhum insanla birlikte her türlü varlığa da benzetilir.

Kişileştirme ise kapalı istiarenin daha da basitleştirilmiş şekli olup, bu sanatta varlık ve mefhumlar sadece insana benzetilir.

Bâki, gazellerinde kişileştirme sanatını çok ustaca kullanmış olup, bu sanat aracılığıyla çok güzel imgeler de oluşturmuştur;

Râh-ı vefâda yitüre diyü gamun beni
Hûn-âb-ı dîde yollarla yîr yîr nişân ider G. 109/5

Nic' olur gördi safâ âyine-i hüsnünde
Yirlere geçdi hayâdan utanup âb-ı zülâl G. 294/3

Nev-bahârün nakşına bir savt-ı rengîn bağladı
Başladı saz u nevâyâ bülbül-i destân-serâ G. 8/2

Katre-i bârân degül dürler dökerdi çekseler
Hâk-i pâyun tütüyâsından sehâbun aynına G. 472/4

Ey âh mâhun irişemezsin kulagina
Başun gerekse göklere irsün figân gibi G. 926/4

Dil-i Bâki nice âbâd olur kim
Yıkar ol gamze-i fettân yakar ruh G. 33/5

Çekdi çevürdi sâkî-i meclis piyâleyi

Âl ile öpdî diyü leb-i la'î-i dilberi G. 504/2

Kapalı istiarelerin yer aldığı diğer beyitler; 1/6, 4/3, 4/4, 8/6, 18/1, 18/5, 25/6, 33/5, 34/1, 34/2, 38/2, 47/2, 60/5, 61/2, 70/53, 80/3, 84/1, 86/1, 88/5, 94/4, 95/2, 96/3, 101/1, 103/1, 104/1, 160/1, 109/3, 110/5, 111/1, 118/4, 120/1, 88/5, 120/1, 122/1, 185/2, 126/2, 151/2, 182/2, 182/2, 190/2, 22/3, 277/3, 277/1, 293/5, 294/3, 328/, 338/7, 387/5, 399/2, 400/2, 430/4, 431/3 433/4, 4632/4, 472/4, 502/1, 504/2 507/3, 521/1, 526/4

Deyim aktarmalarının bir başka türü de **somutlaştırmalardır**. Bu tür aktarmalarda genel olarak soyut kavramların daha canlı ve somut bir biçimde aktarılması söz konusudur. Sözvarlığı içindeki tek tek sözcüklerde, değişik bağdaştırmalarda ve özellikle deyimlerde somutlaştırmaya tanık oluruz (Aksan, 1999: 137-138).

Tek göstergeyle yapılan somutlaştırmaya örnek olarak;

Zülfün gibi yanunca salınmak diler gönül

Tiğ-i cefâ vü cevri ile senden kesilmedi G. 486/2

Kesilmek kavramı somut bir hareketi gösteren eylem olduğu halde beyitte, sevgilinin çektiği eziyete doyamamak, tatmin olamamak gibi soyut bir mefhumun yerini tutmuştur.

Başını alur giderdi Bâkî derdünden senün

N' eylesin ey serv-kad ümmid-i vaslun bağlar G. 176/5

Beyitteki *bağlar* sözcüğünde de aynı şekilde somutlaştırmaya gidilmiştir.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü şekliyle Bâkî'nin gazellerinde, çoğunlukla Türkçe eylemler, tek göstergenin somutlaştırılmasına örnek teşkil etmektedir.

Somutlaştırmanın bir türü olarak düşünülebilecek olan ve dilde alışılmamış bağdaştırmalara yol açan bir anlatım yolu da soyut kavramların daha canlı, daha somut anlatabilmesi için onların somut nesnelere bağdaştırılarak tamlamalar oluşturmasıdır (Aksan, 1999: 13).

Bâkiyâ hân-ı vasla irmez isem

Gam tenûrında nice bir yanam G. 330/6

Şair, beyitte vuslatı sofraya, gamı da tandıra dönüştürerek çarpıcı bir somutlaştırma yapmıştır.

Bâkî, gazellerinde bu tür somutlaştırma örneklerini çok sanatkârane bir şekilde yapmış olup, çok fazla da kullanmıştır.

Bulup sakkâ-yı hicrân teşne-dil sahrâda Mecnûnı

Ecel peymânesin sunmuş hayât âbına kandurmuş G. 219/4

Bâğ-ı ümîd içinde dilâ mîve-i visâl

Bir mîve-i garîbdür olur biter degül G. 290/2

Cânâ metâ-ı mîhrüne dil müşteri iken

Olmamış idi aşk iline kârvân revân G. 362/2

Defter-i fazl u dâniş evrakın

Sarsar-ı âhum eyledi ber-bâd G. 36/2

Şeş-der-i gamda zâr-kıldı gönül

Olmadı vuslatın kapısı güşâd G. 36/4

Turra-i müşğînüne olmazsa rûzî dest-res

Şâne-veş minşâr-ı mihnet çâk çâk eyler beni G. 539/4

Bir pâre yaşum tâzeledi vâdî-i derdi

Mecnûn gideli lâle-i mihnet sola yazdı G. 529/3

Düşürdi efser-i ikbâl-i serden

İçüp bî-hûş olan câm- gurûrı G. 511/4

Zibâ yaraşur hil'ât-ı nâz o boyı serve

İki kolumu kılsam ana bil tolaması G. 508/4

Rûz-ı fûrkatde hücûm eyleyüp eşk-i gülgûn

Sipeh-i sabr u sükûn üzre şebihun itdi G. 491/4

Bâde-i aşka vücûdî câmesin rehn itdi Kays

Âferînler ol melâmet bezminün kallâşına G. 421/4

Bâkî metâ-ı nazm ile bâzâr-ı dehrde

Cevri-i liâm u mihnet-i eyyâm sûdumuz G. 193/5

Zinhâr uzatma destüni dînâr u dirheme

Sal mihr ü mâh topına çevgân-ı himmetün G. 280/3

Şu âşık kim visâlün mîvesinden ârzû eyler

Nihâl kâmet-i nîzen gerek zihninde merkûzî G. 530/6

Hâmuş yatma bister-i gafletde subh-dem

Gel merg-zâra gulgüle-i mürğ-i zârı gör	G. 122/4
Cûy bâr-ı vâdî-i gam eşk-i çeşm-i ter yiter	
Rûy-zerd ol cûy-bâra berg-i nilüfer yeter	G. 49/1
Mâil ol Bâkî-sıfât dâim hümâlar saydına	
Şâhbâz-ı himmetün göklerde pervâz eylesün	G. 388/5

2. 2. Ad Aktarmaları

Anlatımı güçlendiren bir öge olarak günlük dilde ve deyimlerde başvurulan, yazın dilinde özellikle şiir dilinde karşımıza çıkan bir aktarma türü de *ad aktarması*'dır. Bu olayda bir kavramın doğrudan doğruya onu gösteren göstergeyle değil ilgili, bağlantılı olduğu bir başka göstergeyle ya da onun bir bölümüyle dile getirilmesi söz konusudur (Aksan, 1999: 144).

Divan edebiyatında *mecaz-ı mürsel* adıyla anılan ad aktarmasının şu üç özelliği üzerinde bulundurulması gerekir;

- Sözcüğün ya da sözün gerçek anlamının dışında kullanılması,
- Engelleyici ipucunun bulunması,
- Söz ile yerine kullanıldığı varlık arasında benzetme maksadının olmaması, (Bilgegil, 1980: 169)

Hezâran mülk ü mâl ü câhdan yig
Cihanda bir nefes kalbün huzûrî G. 511/3

Şair, dünyadaki bir anlık huzurun binlerce mal, mülk ve mevkiden daha üstün olduğunu söylemiştir. Beyitteki mal-mülk, mevki sözcükleri *kalp* sözcüğünü temel anlamıyla algılamamıza engel teşkil eden engelleyici ipuçlarıdır. Maneviyatı ve ruhsal hayatı temsil ettiğinden kalp sözcüğünü şair, benzetme amacı gütmeyen *insanların* yerine kullanmış ve bir ad aktarması yapmıştır.

Ad aktarması yapılırken, insan bilincini ve duygularını harekete geçiren varlık ve mefhumların öyle bir yönü olur ki, bu yön diğer yönleri geride bırakır ve sanatkârı etkisi altına alır. Sanatkâr da kendi bilincini harekete geçiren uyarıcının maddi veya manevi yönünü ön plana çıkartarak bütünü yerine ikame eder. Sanatkârın gayesi o ifadeyle karşılaşanlara kendisini heyecanlandırıp duygularını harekete geçiren varlığın o yönünü göstermek ve okuyan dinleyende de aynı ilgi ve heyecanı uyandırmaktır.

Divan şiirinde sanatkârın rûhî heyecanlarını harekete geçiren harici unsurlar, belirli hayaller ve mefhumlarla sınırlandırılmıştır. Bu harici unsurlar aynı zamanda şairin ilham kaynağı olan, somut hayatta karşılaştığı güzellere ya da hayalinde canlandırdığı sevgililerdir. Bu gelenek içerisinde yetişmiş şairlerden biri olan Bâkî'nin de heyecanlarını harekete geçiren ve ona ilham kaynağı olan unsurlar hayalinde canlandırdığı sevgililer ve onlara karşı duyduğu aşktır. Bunun yanında içki ve eğlence meclisleri de rûhî heyecanlarını harekete geçiren unsurlardandır.

Bâkî de zaman zaman sevgilinin boy, saç, ağız, yanak, gamze gibi hususiyetlerini ad aktarması yoluyla sevgilinin yerine ikame eder;

Bir cevâb itdüm temennâ ol dehân-ı tengden
Hâsılı söz geçmedi güftâre imkân olmadı G. 490/4

Bâkî'yi etkileyen ve heyecana sürükleyen sevgilinin küçük ağzıdır. Beyitte sevgilinin bu hususiyeti sevgilinin diğer bütün hususiyetlerini unutturmuş ve sevgilinin yerini almıştır. Bâkî, sevgilinin bu hususiyetini dile getirirken bayağılığa düşmemiş, ağzının çok dar oluşundan ötürü beklediği cevabı sevgiliden alamadığını söylemiştir.

Tûtî gibi hoş nükteler öğretti dehânun
Bâkî gibi üstâd-ı sühan-pervere cânâ G. 1/8
Leb-i handânun ile kıldın yâd
Eyledün mürdelerün rûhunu şâd G. 37/1

Yukarıdaki beyitlerde de *ağız ve dudak* ad aktarmasıyla sevgilinin yerine geçmiştir.

Bâkî'de âşık ile ilgili yapılan aktarmalar daha fazladır. Bu aktarmalar da âşıkla ilgili hususiyetler söylenerek âşığın kendisi kastedilmiştir;

Hayâli her dem ey Bâkî gezer nice ser ü sîne
Hezârân kûh u deşti geşt ider bir demde bir âhû G. 402/5
Tûtîyânun minnetin kehhâl kahrın çekmeden
Hâk-ı pâyün dide-i hûn-bâre gâyet hoş gelür G. 56/2
Zahm-ı tîğindan o mâhun sanma ten âzürdedür
Hazz ider cân tîr-i müjgânına âmâc olmadan G. 394/3
Görmez cihânı gözlerümüz yâri görmese
Mir-ât-ı hüsnî var ise âlem-nümâ imiş G. 218/4
Görmez misâl-i kametüni çeşm-i rast-bîn
Ahvel baka meger ki görenler nazîr ana G. 71/4

Bâkî, özellikle *dünya, felek* gibi kavramları ad aktarmasıyla insanların ve zamane olaylarının yerine kullanılır;

Bâkiyâ devrân sitem-ger çarh bî-rahm olmasa
Pister-i hâr üzre n' eyler nâzenin endâm-ı gül G. 286/8
Kaşun anılsa gurre-i garrâ kulak çeker
Hakkâ budur ki hüsnüne dünyâ kulak çeker G. 153/1
Dehre meftûn olma ey Bâkî felek râm oldı tut
Bî-vefâ dünya hele ben bildigüm dünyâmıdır G. 123/5

Aşağıdaki beyitte yapılan ad aktarmaları oldukça ilgi çekicidir;

Bâkiyâ kılsun muattar bezm-i âfâkı nesîm
Pâdişâhun micmer-i adlinde sandal yaktılar G. 117/5

Şairin *sandal*'la asıl kastettiği içindeki *şarap*'tır. Bezm-i âfâk tamlaması ise bu olaydan çıkarı olan kişileri karşılar.

Aşağıdaki beyitlerde de ad aktarmalarına örnek teşkil edecek kullanımlar vardır;

Câm içüp hem-vâre bî-hûş olduğum mazûr tut
Çarh peyda itdüğü evzâ-ı nâ-hem-vârı gör G. 71/5
Katlüme engüşt-i yâr itsün işaret gam degül
Kangı nâdândur ol kim hükm-i kalemden incinür G. 76/2
Gül devri ayş mevsimidür mutribâ bu gün
Bülbül- sîfât çemende biraz gulgul eylesen G. 255/2
İd-gehde varalum dolâba dilber seyrine
Görelüm âyine-i devrân ne sûret gösterür G. 51/3

Yukarıdaki örneklerle karşın Bâkî'nin gazellerinin geneline bakıldığında ad aktarmalarının fazlaca kullanıldığı söylenemez. Özellikle sevgilinin hususiyetlerini ele alırken Bâkî, bu hususiyetleri sevgilinin bütününe ikame etmek yerine daha çok onun belli bir boyutu veya hususiyetiyle ilgilenmeyi tercih etmiştir.

Ad aktarmalarına örnek teşkil eden diğer beyitler; 2/3, 2/4, 2/6, 2/7, 13/3, 13/5, 15/6, 18/6, 20/3, 24/3, 26/3, 26/4, 28/4, 29/1, 35/7, 36/4, 54/3, 57/4, 60/7, 65/1, 67/4, 104/5, 106/2, 106/4, 107/4, 118/2, 129/6, 147/5, 208/4, 208/5, 211/5, 214/7, 214/8, 216/2, 216/7, 229/2, 250/5, 260/4, 264/7, 313/4, 319/1, 344/5, 391/2

Sonuç

Bâkî, gazellerinde divan şiirinin sembolik dilinin sunduğu imkânlardan sonuna kadar yararlanır. Divan şiirindeki âşık psikolojisini, devrin yaşantısını, kendi hayatını, sanatkarlığını, arka plandaki duygularını geleneksel ifade kalıpları içerisinde gizlediği sembolik dille anlatır.

Bütün aruz kalıplarını kullanma isteği, her harften kafiyeli gazeller oluşturma hevesi Bâkî'nin divanındaki gazel sayısını oldukça artırmış bilinen, klişeleşmiş benzetmeleri de çokça yapmasına ve hatta tekrara düşmesine neden olmuştur. Yine de Bâkî'nin şiirini güçlendiren, onun anlatımındaki başarısını sağlayan etkenlerin başında yaptığı özgün benzetmeler gelir. Sevgili-tabiat, tabiat-meyhane bağlantılı benzetmeleri çokça kullanan Bâkî, konuşma dilinin rahatlığıyla yaptığı yinelemelerle benzetmelerinin etkisini artırmaktadır. Yapılan bu benzetmeler içerisinde soyut kavramların somut varlıklara benzetildiğine de sıkça şahit oluruz.

Gazellerde benzetmelere olan eğilim kadar deyim ve ad aktarmalarına rağbet edilmediği görülmektedir. Açık ve kapalı istiare ile ad aktarmalarını çok az kullanan şair, kişileştirme ve somutlamalara ise gazellerinde daha çok yer vermiş bu yolla çok etkili imgeler yakalayabilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan (1999).*Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Ankara: Engin Yayınları.
AKSAN, Doğan (2005).*Yunus Emre Şiirinin Gücü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
BİLGEÇİL, M. Kaya (1980).*Edebiyat Bilgi Teorileri*, (I Belâgat), Ankara: Sevinç Matbaası.
DİLÇİN, Cem (1992).*Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
İPEKTEN, Haluk (1993).*Bâkî-Hayati-Sanati-Eserleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
KÜÇÜK, Sabahattin (1986). *Bâkî Divanı* (Tenkitli Basım), Ankara: TDK Yayınları.
LEVEND, Agah Sırrı (1984).*Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler ve Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
ÖZÜNLÜ, Ünsal (1997).*Edebiyatta Dil Kullanımları*, Ankara: Doruk Yayınları.
TARLAN, Ali Nihad (1981). *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötügen Yayınları.
UÇAR, Şahin (1994). *Tarih Felsefesi Yazıları*, Ankara: Vadi Yayınları.